

**Projev Jany Horváthové,
ředitelky Muzea romské kultury v Brně,
u příležitosti Dne památky obětí holocaustu
a předcházení zločinům proti lidskosti
Senát Parlamentu České republiky,
27. ledna 2022**

Na téma holocaustu a šoa už toho bylo řečeno opravdu hodně, možná už bylo řečeno vše.

A přesto, omezené možnosti slov pregnantně vystihuje básník Vít Slíva v jednom verši, cituji: „když ona rýsuje kružnice a klade do nich jablka: vidí pak, co ještě zbývá do plnosti slov.“ Je toho moc, co nevíme a už asi nikdy nezjistíme, co bylo skryto. Totiž individuální prožitky osobních tragédií, jejich hloubku, jejich vesmír. Protože jak říká Primo Levi: „... my přeživší nejsme skutečnými svědky.... Jsme ti, kteří se díky svým vytáčkám nebo schopnostem nebo svému štěstí nedotkli dna. Ti, kteří tak učinili, ti, kteří pohlédli Gorgoně do tváře, se nevrátili, aby o tom mohli vyprávět.“

Hannah Arendtová zase řekla: „Uprchlíci hnaní ze země do země představují předvoj svých národů – pokud si zachovají svou identitu. Židovské dějiny nejsou poprvé oddělené, ale svázané s historií všech ostatních národů. Shoda evropských národů se rozpadla, když – a proto, že umožnila vyloučení a pronásledování svého nejslabšího člena.“ Arendtová mluví o národu židovském, ale my si na stejném místě může představit jako nejslabšího člena – Romy. Protože jejich utrpení v době druhé světové války bylo skutečnou genocidou, prožili holocaust, ale veřejnost to velmi často neví nebo ještě častěji nepřijímá. Někteří lidé nevědí nebo nechtějí vědět, že jejich utrpení začalo mnohem dříve než II. světová válka. **Věční cizinci. Ti na okraji společnosti. Metla venkova. Cikánská svízele. Cikánský zlořád. Černí židé.** Taková a mnohá další označení měla předválečná společnost pro Romy a Sinty, palcové titulky dobového tisku to dobře ilustrují. Romové, respektive tehdy výhradně cikáni, byli před druhou světovou válkou vnímáni jako cizinci, na jednu stranu byli zkrasleným romantizujícím pohledem viděni jako exotický prvek, který se v podobě často kýčovitých obrazů a dekorací dobře vyjímal na zdech maloměstských bytů, na stranu druhou byli coby nepříjemná obtíž, kterou je třeba s pomocí četnictva usměrnit, zkrotit a ovládnout. Tyto tendence byly pak vtěleny do **zákonu o potulných cikánech z roku 1927**. Již tehdy se vědělo, že v několika svých paragrafech zákon odporuje Ústavě, ale i to zapadalo do vztahu společnosti k této menšině, která však byla velmi nesourodá a ani tehdy netvořila žádný celek, byť majorita takto tzv. cikány vnímala. Ostatně právě absence vymezení pojmu cikán, záměrná volnost jeho výkladu v zákoně a naopak vytvoření prostoru pro úřady a policii, aby tento výklad vzaly do svých rukou, způsobila, že zákon nepostihoval jen tzv. potulné cikány, tedy ty, kteří kočovali z místa na místa, ale umožnila postihovat jak Romy původem, a to i bez ohledu na způsob života, tak také lidi neromské žijící tzv. po cikánsku. Ti všichni pak měli povinnost nosit tzv. cikánské legitimace, zatímco ostatní občané mohli mít občanské legitimace.

Období před druhou světovou válkou nebyly cizí ani tzv. internační fantazie, s nástupem nacismu, a tedy i rasistické politiky v sousedním Německu, i u nás významná část veřejnosti zejména na stránkách agrárního tisku volala po radikálnějších řešení než jen dříve uvedený zákon a otisky palců v cikánských legitimacích. V archivech nacházíme návrhy z per úředníků či četníků na „zřízení koncentračních táborů nebo trestních pracovních útvarů“ pro cikány, pak by měli kde žít, kde pracovat a neobtěžovali by okolí a slušné spoluobčany. Objevují se návrhy na sterilizaci cikánských žen, neboť ty se svými dětmi v náručí obtěžují venkovany žebrotou. Navrhuje se tetování jmen přímo na tělo. Mnohé obce volaly po zřízení táborů pro „cikány“, ale než došlo k jejich realizaci, byl obsazen zbytek našeho území nacisty a brzy nastala Romům povinnost trvale se usadit. Obce měly vytvářet prostor k tomu, aby se Romové skutečně usadit mohli, chovaly se však přesně opačně, vehementně usilovaly, aby právě v jejich katastru nezakořenili. Přitom paradoxně tato **usazovací akce** pod nacistickou taktovkou přinesla podivuhodné zjištění. Již po ročních zkušenostech s usazováním cikánů protektorátní novinové titulky hlásaly: **Konec tuláctví. Cikáni rok řádnými lidmi, Cikáni dovedou pracovat. Dobré zkušenosti s usídlováním cikánů. Cikáni si zvykají pracovat, podařilo-li se překonat i první potíže a vštípit jim zásady hygieny, shodují se venkovští učitelé v názoru, že většina cikánských dětí nezůstala o nic pozadu za ostatními dětmi stejné třídy. Cikáni se učí dobré práci, Cikán zachráncem, Cikáni mohou být také užiteční, První cikánský advokát na Moravě, Cikánům se v práci líbí. Z cikánů se přece stanou pokojní usedlíci? Prozatím uspokojivé výsledky s usazením cikánů na českém západě.**

Otázky, jak mohou obce přispět ke změně situace Romů, měly i na počátku protektorátu velký smysl (mají ho i dnes), byť k jejich pokládání nebyla vhodná doba. Už tehdy publicista a speciální pedagog František Štampach prozíravě psal: „Klíč k zločinnosti nemají cikáni v rukou. Klíč k zločinnosti v obci mají občané a jejich domovy. Četník a policista nejsou postrachem tam, kde mravní společenství vyspělo k základním občanským ctnostem: sebeúctě, pracovitosti, poctivosti. Cikáni mezi poctivými občany nutně musejí se státi poctivými. Klíč ke zločinnosti mají obce, které si uvědomí, že Cikáni zapřažení do poctivé práce a do služby pro obec vyrostou v pozitivní složku a jejich kladné vlohy, jichž je dost, se uplatní ve službě celku.“

Jakmile došlo na počátku léta 1942 k završení reorganizace protektorátních úřadů, a tedy k jejich plnému napojení na nacistický okupační aparát, uplatnila se i u nás všechny proticikánská nařízení již dříve uplatněná v Německu. Vycházela z tvrzení nacistických tzv. výzkumníků na poli eugeniky, tzv. cikánská rasa byla označena za dědičně asociální. Tak i u nás došlo na vysloveně rasovém základu k označení a následnému oddělení tzv. cikánů a cikánských míšenců od zbytku společnosti. A v rychlém sledu proběhla internace části z nich v tzv. cikánských táborech v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu, kam byly nuceně odesílány celé romské rodiny. 7 měsíců na to odstartovaly systematické hromadné transporty veškeré romské populace z protektorátu do Auschwitz-Birkenau, do jehož nově otevřeného cikánského lágru putovaly taktéž celé romské rodiny. Z 22.000 Romů a Sintů (RaS) z celé Evropy jich zde více než 20.000 své životy zanechalo, významnou skupinou byli právě naši Romové.

Heda Margoliová Kovályová, spisovatelka a překladatelka, vězněná nacisty a perzekuovaná komunisty, ve svých vzpomínkách uvádí nejednu jasnozřivou myšlenku, patří k nim i tato: „Když jsem byla mladá, věděla jsem, že věci míjejí, ale teprve dnes chápu, co to znamená. Skutečná, ryzí minulost je to, co mámě táhlo hlavou, když zpívala svému umírajícímu synovci Kde domov můj. To už se nikdo nedozví. **Minulost je to, co po sobě nezanechá žádnou památku.**

Muzeum romské kultury (MRK) se snaží, aby genocida RaS tedy tzv. neznámý nebo spíše vytěšňovaný holokaust nebyl minulostí, ale stal se trvalou součástí dějin českých i obecných. Čerstvě nová stálá expozice **v Hodoníně u Kunštátu. Památníku holokaustu RaS na Moravě** končí jinou pozoruhodnou myšlenkou, totiž slovy Nicholase Wintona: „Je rozdíl mezi pasivním dobrem a aktivním dobrem. To druhé, dle mého názoru, znamená věnovat čas a energii tomu, aby člověk zmírnil bolest a utrpení. Vyžaduje to, aby člověk šel, vyhledal ty, jenž trpí, a jsou v ohrožení; nikoliv pouze žít vzorně pasivním způsobem a nekonat zlo.“

MRK buduje památník i **v Letech u Písku**. V naší krásné zemi máme velké množství hodnotných kulturních památek, starobylých hradů i zámků, které chátrají a vyžadují finanční injekce. A přesto i v dnešní nelehké době **nezapomeňme na skoro 30letý boj o Lety. Aby na tom místě památník skutečně vzniknout mohl, potřebujeme Vaši podporu, Romové potřebují naši podporu!** Já stále slyším z romských řad volání po přijetí touto společností, slyším ukřivděný a někdy až vzdorovitý hlas k ukončení přezírání. Ten hlas je starý minimálně od doby první republiky. Oběti se staly oběťmi a mlčí, my však mluvíme za ně, jejich osudy nemohou být zapomenutou minulostí, chceme, aby se staly součástí našich dějin, kam skutečně patří.

Chci končit pozitivně, je prý příznačné, že lidé, kteří holocaust přežili, často mluví o naději, o odpuštění, zkrátka, myslí pozitivně. Taková byla i Heda Margoliová Kovályová: „Zlo není nikdy absolutní, vždy se najde někdo, kdo přežije, člověk přežívá vůlí k životu a nadějí na lepší život. Dokud dýchá, tak má pořád budoucnost. Pořád vzpomínám na ty nejhorší chvíle, kdy se všechno kolem mě kácelo a kdy jsme viděla ty nejstrašnější ukrutnosti, ale ve mně se něco hnulo a já si říkala: ‚A přesto zůstanu naživu, přesto existuje život.‘“

Jana Horváthová, Muzeum romské kultury, 27. 1. 2022

horvathova@rommuz.cz

www.rommuz.cz